

JAROSLAV DANEŠ:**Politické aspekty řecké tragédie. Political Aspects of Greek Tragedy**

Červený Kostelec: Pavel Mervart 2012

Grécka tragédia je v našom aj v českom kultúrnom prostredí pomerne známa, objavuje sa v repertoári divadiel (dokonca v podobe rockového muzikálu), v rozhlase sa reprizujú jej vynikajúce rozhlasové spracovania. Ak sa teda uvedú mená Aischylos, Sofoklés či Euripidés, väčšina vzdelaných ľudí by mala vedieť, že sú to mená najvýznamnejších predstaviteľov aténskeho tragického divadla. Ak by sme sa však pýtali, či je možné hovoriť o aténskom tragickom divadle ako o politickej inštitúcii, tak by sme sa odpoveď dozvedeli len od niekoľkých odborníkov. Medzi nich patrí Jaroslav Daneš z Katedry filozofie a spoločenských vied FF UHK v Hradci Králové, ktorý sa touto problematikou zaoberá niekoľko rokov. Výsledkom jeho skúmaní je recenzovaná publikácia, ktorá vyšla v zaujímavej podobe – v dvojjazyčnom česko-anglickom vydaní. Monografia obsahuje šesť kapitol, ktoré sa venujú rozdielnym (na prvý pohľad nesúrodým) tematickým aspektom súvisiacim so skúmanou problematikou. Príčinou tejto tematickej rôznorodosti je skutočnosť, že jednotlivé kapitoly vznikali ako samostatné výstupy buď na rôznych konferenciách, prednáškových kurzoch, alebo v odborných časopisoch.

V úvodnej kapitole sa autor zamýšľa nad otázkou *Čo nás oprávňuje hovoriť o aténskom tragickom divadle ako o politickej inštitúcii?* Aby uvedenú otázku dokázal zodpovedať, podujíma sa ozrejmiť politický a sociálny kontext tragického divadla. Formuluje päť charakteristických rysov aténskej demokracie. Objasňuje, že tragické súťažné predstavenia sa hrali počas sviatku veľkých Dionýsií, ktoré boli najvýznamnejšou aténskou slávnosťou počas roka. Dôležitosť tragédií pre aténsku demokraciu podľa autora dokazujú aj aktivity aténskeho politikov, ktorí skúmali obsahovú náplň všetkých hier, ktoré sa uchádzali o uvedenie. Ďalšia pozornosť je venovaná porotcom, ktorí rozhodovali o ocenení hier. Na záver kapitoly Daneš konštatuje: „Divadlo teda bolo inštitúciou v štátnom súkolí s významnou reprezentatívnou a ideologickou funkciou“ (s. 29).

Druhá kapitola je venovaná metodologickým úvahám, ktoré súvisia s interpretáciami tragickej poézie. Jaroslav Daneš postupne objasňuje podstatu „historického čítania“, „štrukturalistického čítania“ a „genderového čítania“. Autor konštatuje, že tým interpretátorom, ktorí preferujú „historické čítanie“, unikajú komplexné vzťahy medzi mužmi a ženami, otrokmi, cudzincami a slobodnými. Iným nedostatkom tohto prístupu je to, že literárna fikcia (akou je aj tragédia) nemôže byť považovaná za dôkaz nejakej historickej udalosti a jej interpretácie. Daneš sa priznáva, že na jeho interpretácie v najväčšej miere vplývala „francúzska škola – štrukturalistické čítanie“. Toto „čítanie“ akcentuje, že tragédia zobrazuje polaritu a konflikt medzi svetom mýtickej a heroickej minulosti na jednej strane a medzi svetom *polis* na strane druhej.

Po týchto vstupných častiach nasleduje kapitola venovaná skúmaniu premien postavy Odysea v Sofoklových hrách (*Aiás, Filoktétés*) a v Euripidovej tragédii (*Hekabé*). Daneš zdôrazňuje, že napriek krátkosti času, ktoré postava Odysea vo všetkých troch hrách strávi na javisku, sú jeho vystúpenia zásadné a výrazne ich ovplyvňujú. Autor zdôrazňuje, že intelektuálne a rečnícke schopnosti postavy Odysea z neho urobili vzor spolupráce a model demokratického politika. Ďalej dokazuje, že v hre *Aiás* (bola premiérovaná v období vrcholu aténskej moci) predstavuje vzor dobrého občana – je modelom kooperácie. Naopak vo *Filoktétovi* (napísaná v dobe upadajúcej slávy Atén) už nie je občianskym vzorom, pretože metódy, ktoré používa, rozvracajú základy občianskych vzťahov. Euripidov Odyseus v tragédii *Hekabé* (časovo predchádzala *Filoktéta*) demonštruje potenciál rétoriky využívanej demagógom, ktorý manipuluje s davom a používa násilie, aby zvýšil svoju povest'. Jaroslav Daneš teda poukázal na to, ako bol v predmetných tragédiách vyjadrený proces degenerácie politického rozumu a prostredia v Aténach.

Štvrtá kapitola nazvaná *Euripidés a Platón: dve podoby kritiky mýtu o autochtonii* objasňuje jednu z kardinálnych ideí demokratických Atén – veľmi vplyvný mýtus o autochtonii. Podľa tohto mýtu sa predkovia Aténčanov zrodili priamo zo zeme. Dôsledkom takto interpretovaného mýtu bola myšlienka rovnosti všetkých Aténčanov. Daneš poukazuje aj na skutočnosť, že mýtus bol využívaný aj v aténskej zahraničnej politike, kde legitimoval aténsku nadradenosť nad ostatnými Grékmi. Autor zdôrazňuje, že Euripidés sa kritike tohto mýtu venuje v tragédii *Ión*, v ktorej poukazuje na strach, závisť a xenofóbiu, ktoré vyplývajú z chápania občianstva ako exkluzivity. Platón sa kritike tohto mýtu venuje v dialógoch *Menexenos, Protagoras, Ústava a Politikos*. Podľa Daneša Platón najmä v *Menexenovi* rozpoznáva egalitárne implikácie autochtonného mýtu, ktoré odmieta.

Piata kapitola je venovaná analýzám politických aspektov ako archaického, tak aj súdobého sociálneho a politického uvažovania v Euripidovej tragédii *Prosebnice*. Daneš sa sústreďuje na dva aspekty: 1. sebaobraz Atén a ich ideológia; 2. politická teória, v ktorej skúma otázku mladých a ambiciózných občanov; konštitučnú diskusiu a otázku postavenia strednej triedy. Autor zdôrazňuje, že Euripidov obraz Atén sa sústreďuje na opis zbožnosti, spravodlivosti Aténčanov a na ich chápanie ako ochrancov bezbranných a zákonnosti. Na druhej strane Sparta je opisovaná ako krutá a beštiálna obec. Daneš s odvolaním sa aj na iných interpretátorov pripomína, že uvedené skutočnosti ešte nie sú dôkazom toho, že Euripidés nekriticky obhajoval politiku Atén. Na viacerých príkladoch dokazuje, že napriek prvotnému zdaniu nie je oslava Atén neproblematická, práve naopak.

Záverečná kapitola na základe sporu Aristotela s Platónom demonštruje, aký význam mala pre Aténčanov tragická poézia ako prostriedok občianskej výchovy. Jaroslav Daneš si kladie otázku: Je žiaduce vychovávať občanov prostredníctvom divadla? Platón sa tejto otázke venoval najmä v dialógoch *Gorgias, Ústava a Zákony*. Autor zdôrazňuje, že Platónov postoj k tejto otázke bol odmietavý, pretože tragédiu chápal ako masovú záležitosť, pre ktorú boli charakteristické tyranské sklony publika a ktorá bola úzko prepojená s demokratickou inštitúciou. Tragédia bola protikladom racionality a Platónovej snahy o kultivovanie nerozumných stránok duše – obsahovala antivýchovné prostriedky. Daneš dokazuje, že aj Aristotelés si uvedomoval rizikové faktory spojené s tragédiami, to ho však

nevedlo k odsúdeniu tragickej poézie a jej výchovných možností. Tragédia môže spôsobiť, že občania budú skôr inklinovať k dobrému konaniu, to však neplatí – a v tom sa zhoduje s Platónom – o občanoch radikálnej demokracie.

Druhá polovica publikácie, ktorá má totožnú štruktúru aj obsah, prináša autorov preklad do anglického jazyka. Táto časť monografie by mohla zaujať čitateľov z okolitých štátov, ktorí ovládajú češtinu len čiastočne alebo vôbec. Na záver možno konštatovať, že medzi nesporné pozitíva recenzovaného titulu možno zaradiť dôslednú znalosť primárnej a množstva spracovanej sekundárnej literatúry. Recenzovaná monografia je napísaná exaktným, no prístupným jazykom, na vysokej teoretickej úrovni. Istým nedostatkom je už spomínaná tematická rôznorodosť. Pri monografickom texte by som osobne uprednostnil komplexnú analýzu politických aspektov len u jedného či dvoch antických tragédov.¹ Je na škodu, že v publikácii absentuje záver, ktorý by sumarizoval analýzy z predchádzajúcich skúmaní a oslabil by dojem tematickej heterogenity. Považujem za dôležité ešte raz zdôrazniť to, že recenzovaný titul je prvým pokusom o analýzu politických aspektov v gréckych tragédiách v Českej republike. Táto skutočnosť vytvára priestor na ďalšie skúmanie v tejto oblasti.

Ulrich Wollner

Ulrich Wollner
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: ulrich.wollner@umb.sk

¹ Príkladom precízneho skúmania politických aspektov u tvorcu komédií Aristofana a mladšieho súčasníka Sofokla a Eurípida – je v našom prostredí nedostatočne ocenená monografia profesora Miloslava Okála *Problémy aténskej demokracie a Aristofanes*. Bratislava: SAV 1969.

PARVA
PHILOSOPHICASVAZEK 21
FILOSOFIA
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑGabriel Marcel
Rilke, svědek
spirituálního
života

Gabriel Marcel (2013): *Rilke, svědek spirituálního života*. (Přeložila a úvodní studii opatřila Peluška Bendlová). Praha: Filozofia, 68 s.

Text knihy tvoří dvě poslední kapitoly zväzku HOMO VIATOR. Ide o autorské spracovanie dvoch na seba nadväzujúcich prednášok z roku 1944, súhrnne nazvaných *Rilke, svědek spirituálního života*. Táto dvojdielna Marcelova esej prináša čitateľovi predovšetkým prehĺbené poznanie Rilkeho na základe bohatých znalostí nielen jeho básnického diela, ale aj monografickej, epištolarnej a inej literatúry. Na druhom mieste je tu Marcelovo hľadanie seba v Rilke. Marcel v tomto pražskom rodákovi našiel spriaznenú dušu znejúcu podobnými akordmi ako duša filozofa. Čitateľovi sa tu však nepredkladá hotový výsledný proces nejakého vplyvu, ale Marcel čitateľa sprevádza vlastnou hlbokou premenou prežívanou pod vplyvom Rilkeho orfizmu, ktorá ho viedla k novým gradáciám tragickej dilemy ľudského údely: života a smrti. Oproti často opakovaným charakteristikám starších autorov, pre ktorých bol Rilke „básnikom smrti“, „básnikom noci“ a podobne, Marcel v ňom vidí rozšírenie horizontu všetkého toho, čo je možné ešte zahliadnuť: vidí v ňom básnika nádeje.

METODOLÓGIA
KRITICKEJ
SOCIÁLNEJ VEDY

Marxova kritika politickej ekonomie

Juraj Halas

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Juraj Halas (2013): *Metodológia kritickej sociálnej vedy*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 157 s.

Práca je príspevkom k filozofii a metodológii sociálnych vied. Zaoberá sa otázkou, ako môžu spoločenskovedné teórie plniť kritickú funkciu – teda nielen objasňovať, „ako sa veci majú“, ale tiež vysvetľovať, ako a prečo o veciach vznikajú mylné či iracionálne presvedčenia. Autor tento problém skúma na materiáli konkrétnej kritickej teórie, takzvanej kritiky politickej ekonomie, ktorú v *Kapitáli* a prípravných rukopisoch sformuloval K. Marx. V knihe podrobne rekonštruje metodologické princípy a meta-teoretické predpoklady, na ktorých stojí kritická funkcia Marxovej teórie kapitalistického výrobného spôsobu. Vychádza pritom z domácej metodologickej tradície (V. Černík), nemeckého „nového čítania Marxa“ (D. Wolf, I. Elbe) a z anglosaskej filozofie jazyka a vedy (G. Ryle, B. Fay a J. D. Moon). V štyroch kapitolách objasňuje kategoriálnu štruktúru Marxovej teórie hodnoty, pojem „imanentnej kritiky“ ako kritiky kategoriálnych chýb, cyklickú povahu Marxovej metódy výstavby teórie či význam argumentácie *reductio ad absurdum* pre Marxovo poňatie dialektiky. Práca sa opiera o časti Marxovho diela, ktoré sa v česko-slovenskom kontexte dosiaľ nereflektovali, ako aj o výsledky súčasného, najmä nemeckého marxologického výskumu, ktorý je u nás málo známy.